

Szisztematikus áttekintő közlemények a klinikai táplálkozástudományban

Doktori (PhD) értekezés

Fekete Katalin

Programvezető: Prof. Dr. Decsi Tamás
Témavezető: Prof. Dr. Decsi Tamás

Pécsi Tudományegyetem, Gyermekgyógyászati Klinika
Pécs, Magyarország

Pécs, 2012

Bevezetés

Az orvosi szakirodalom mennyisége az utóbbi néhány évtizedben látványosan emelkedett; a több mint 20000 újságban 2 millió felett van az évente megjelenő közlemények száma. Ráadásul a nagyszámú közleményben a kutatók, kezelőorvosok, egészségügyi szervezők és az irányelvek kidolgozói gyakran találják szembe magukat zavaros vagy ellentmondásos eredményekkel. Az elbeszélő jellegű áttekintő közlemények hosszú ideje az orvosi irodalom részét képezik. Habár ezek a közlemények egy adott témáról általános áttekintést nyújtanak, speciális klinikai kérdések megválaszolására általában alkalmatlanok. A szisztematikus áttekintő közlemények azonban megfelelnek ezeknek a speciális kívánalmaknak, jó minőségű és részletes összefoglalók.

A szisztematikus áttekintő közlemények világosan megfogalmazott kérdésre adott bizonyítékok összegzését jelentik, amihez rendszerezett és részletesen ismertetett módon azonosítják, szelektálják és kritikusan értékelik a releváns vizsgálatokat, ill. elemzik a beválogatott vizsgálatok eredményeit. A szisztematikus áttekintő közlemények elsődleges célja, hogy összefoglalják az adott témához tartozó legjobb bizonyítékokat, valamint meghatározzák az esetleges hiányokat és korlátokat éppúgy, mint a jövő kiemelt fontosságú kutatási témáit.

A metaanalízis olyan statisztikai eljárás a szisztematikus áttekintő közleményekben, ami lehetővé teszi a különálló vizsgálatok eredményeinek egyesítését, ezáltal növeli az alacsony elemszámú vizsgálatok statisztikai erejét, és pontosabb hatásbecslést tesz lehetővé.

Célkitűzések

A táplálkozás fontosságát egyre inkább felismerték, és napjainkra a klinikai táplálkozástudomány eredményeinek alkalmazása az orvosi kezelések fontos részévé vált. Ezzel egy időben, a táplálkozási témájú szisztematikus irodalmi áttekintések is egyre elterjedtebbé váltak. Azonban, ha egy vizsgálat eredménye nem mutat kapcsolatot a „mikrotápanyaggal” való ellátottság és az egészségi állapot között, nem világos, hogy ez a nem megfelelő biomarker alkalmazásával, vagy az ellátottság és az egészségi állapot közti kapcsolat hiányával magyarázható. Azok a biomarkerek, amelyek valóban tükrözik a tápanyagellátottságot, segíthetnek a tápanyagbevitel és az ellátottság, ezen keresztül pedig az ellátottság és az egészség állapot közti kapcsolat megértésében.

Az alacsony cinkbevitel, és a következtében kialakuló cinkhiány jelentős probléma, ami a Föld népességének harmadát vagy akár felét is érintheti. Az európai lakosság körében a súlyos cinkhiány rendkívül ritka, az enyhe cinkhiány azonban jóval gyakoribb. Az enyhe cinkhiány diagnózisát megnehezíti a cinkellátottság megbízható és specifikus indikátorának a hiánya. Célul tűztük ki olyan szisztematikus áttekintő közlemény elkészítését, amelyben felmérjük a cinkellátottság biomarkereinek használhatóságát egészséges embereken, és hogy meghatározzuk melyik biomarker tükrözi ténylegesen a szupplementáció vagy deplécio hatására bekövetkező változást.

Az n-3 hosszú szénláncú, többszörösen telítetlen zsírsavak (LCPUFA) szupplementációja a különböző „mikrotápanyagoktól” eltérően nem a klinikai tüneteket okozó deficiencia miatt került az érdeklődés középpontjába, hanem sokkal inkább az emelkedett n-3 LCPUFA bevitelnek tulajdonított lehetséges előnyös hatások miatt. Azonban nem áll rendelkezésre olyan általánosan elfogadott biomarker, ami specifikusan és pontosan tükrözné az LCPUFA ellátottságot. Ezért célunk volt a humán n-3 LCPUFA intervenciós vizsgálatok szisztematikus áttekintése, hogy azonosíthassuk azokat a biomarkereket amelyek megbízhatóan jelzik az n-3 LCPUFA ellátottságot.

A cinkellátottság lehetséges biomarkereinek jellemzése: szisztematikus irodalmi áttekintés

Bevezetés

A cink az emberi szervezet számára jól ismert esszenciális „mikrotápanyag”. Számos strukturális és biokémiai funkciót tölt be, többek között befolyásolja különböző enzimek működését, a DNS- és RNS- metabolizmust, a génexpressziót, a fehérjeszintézist, a sejtnövekedést és differenciálódást és a sejtes immunválaszt egyaránt. A cinknek a humán szervezetben betöltött széleskörű szerepéből következik, hogy az elégtelen cinkellátottságnak, ill. cinkhiánynak számos következménye lehet.

A többi „mikrotápanyagtól”, mint például a vas, eltérően a cinknek a szervezetben nincs olyan formája, ami az elégtelen bevitel következtében mobilizálódhatna, ezért fontos a rendszeres cinkpótlás. A megváltozott cinkbevitel hatására hatékony homeosztatikus folyamatok lépnek működésbe. Ha csökken a bevitel, fokozódik a cink abszorpciója, és csökken a vesén és a gasztrointesztinális rendszeren keresztül távozó cink mennyisége. Abban az esetben, ha a homeosztatikus folyamatok nem képesek biztosítani a szükségleteket, megjelennek a cinkhiány klinikai tünetei. A súlyos cinkhiány a növekedés elmaradásával, az immunrendszer zavarával és lassú sebgyógyulással jár. A súlyos cinkhiány tünetei legkifejezettebben az acrodermatitis enteropathica kórképben figyelhetők meg, ami a cinkfelszívódás súlyos zavarával járó, veleszületett megbetegedés.

Jelenleg a felnőttekre vonatkozó ajánlások 7 mg (UK Reference Nutrient Intake) és 11 mg (US Recommended Dietary Allowance) napi cinkbevitel között változnak. Ez a széles tartomány részben a cinknek a különböző élelmiszerekből történő eltérő biológiai hasznosulásával, részben az ellátottságot megbízhatóan jelző indikátor hiányával magyarázható.

Módszerek

Elektronikus irodalomkeresést végeztünk az Ovid MEDLINE (www.ovid.com), az EMBASE (Ovid) (www.ovid.com) és a Cochrane Library CENTRAL (www.thecochranelibrary.com) adatbázisokban. Intervenciós vizsgálatokat kerestünk 2007 októberéig, amihez megfelelő kifejezéseket, rövidítéseket és tárgyszavakat alkalmaztunk. A keresés a következő formában történt: [cink kifejezések] és [intervenciós kifejezések] és [humán vizsgálatok]. Nyelvi korlátozást nem alkalmaztunk.

Ahhoz, hogy a vizsgálatok bekerülhessenek a szisztematikus áttekintő közleménybe, a következő feltételek mindegyikének teljesülnie kellett: 1. humán intervenciós vizsgálat (szupplementáció és/vagy depléció), ami lehetett randomizált kontrollált vizsgálat, kontrollált klinikai vizsgálat és kontrollcsoport nélküli vizsgálat; 2. a cinkellátottság mérése a vizsgálat kezdetén és a szupplementációt vagy depléciót követően; 3. legalább 2 hétig tartó szupplementáció; 4. a pontos napi dózis ismerete 5. a következő vegyületekkel történő szupplementáció: cink-szulfát, cink-acetát, cink-glukonát vagy cink-metionin; és 6. egészséges résztvevők, akik a közelmúltban nem szedtek nyomelem vagy vitaminkészítményt.

A beválogatott vizsgálatok adatait Microsoft Access 2003 (Microsoft Corp, Redmond, WA) programmal rögzítettük. A metaanalízist a Cochrane szoftver Review Manager 4.2 programmal végeztük (Cochrane Collaboration; www.cochrane.org), és a véletlenszerű hatások (random-effects) modellt alkalmaztunk.

Egy biomarkert akkor tekintünk hatékonynak (szignifikáns összesített hatás; $P < 0,05$) vagy alkalmatlannak (az összesített hatás szignifikanciájának hiánya; $P \geq 0,05$) ha az értékelésben legalább 3 vizsgálat és legalább 50 személy vett részt. Ha kevesebb mint 3 vizsgálat és kevesebb mint 50 személy vett részt, megfelelő mennyiségű adat hiányában nem eldönthető a biomarker hatékonysága vagy alkalmatlansága.

Eredmények

A kézi és elektronikus irodalomkeresés, valamint a szakértők ajánlása után összesen 1334 címet és absztraktot vizsgáltunk át. Ebből 182 tűnt potenciálisan relevánsnak, amiknek a teljes szövegét megpróbáltuk összegyűjteni. 180 közlemény teljes szövegét értékeltük (2 közlemény nem volt hozzáférhető); a 46 közleményből 48 vizsgálat felelt meg a beválogatási kritériumoknak.

A vizsgálatok többségét felnőttekben (67%) és idősekben (19%) végezték. Öt vizsgálatban várandós vagy szoptató anyák, egy vizsgálatban menopauza utáni időszakban lévő nők és egy vizsgálatban gyermekek és serdülők vettek részt. A közlemények döntő részében nem számoltak be a vizsgálatokból történő kiesés okáról és az együttműködés ellenőrzéséhez használt módszerről sem. Az olyan vizsgálatok közül, amiket randomizáltként írtak le, csak 2 esetében tüntették fel a randomizálás módját.

A közleménybe beválogatott 48 vizsgálatokból összesen 32 potenciális biomarkert azonosítottunk; 17-et szupplementációs, 25-öt pedig depléciós vizsgálatokból. Az azonosított biomarkereket, a hozzájuk tartozó vizsgálatok és résztvevők számát, valamint a metaanalízis eredményeit az **1. táblázat** tartalmazza.

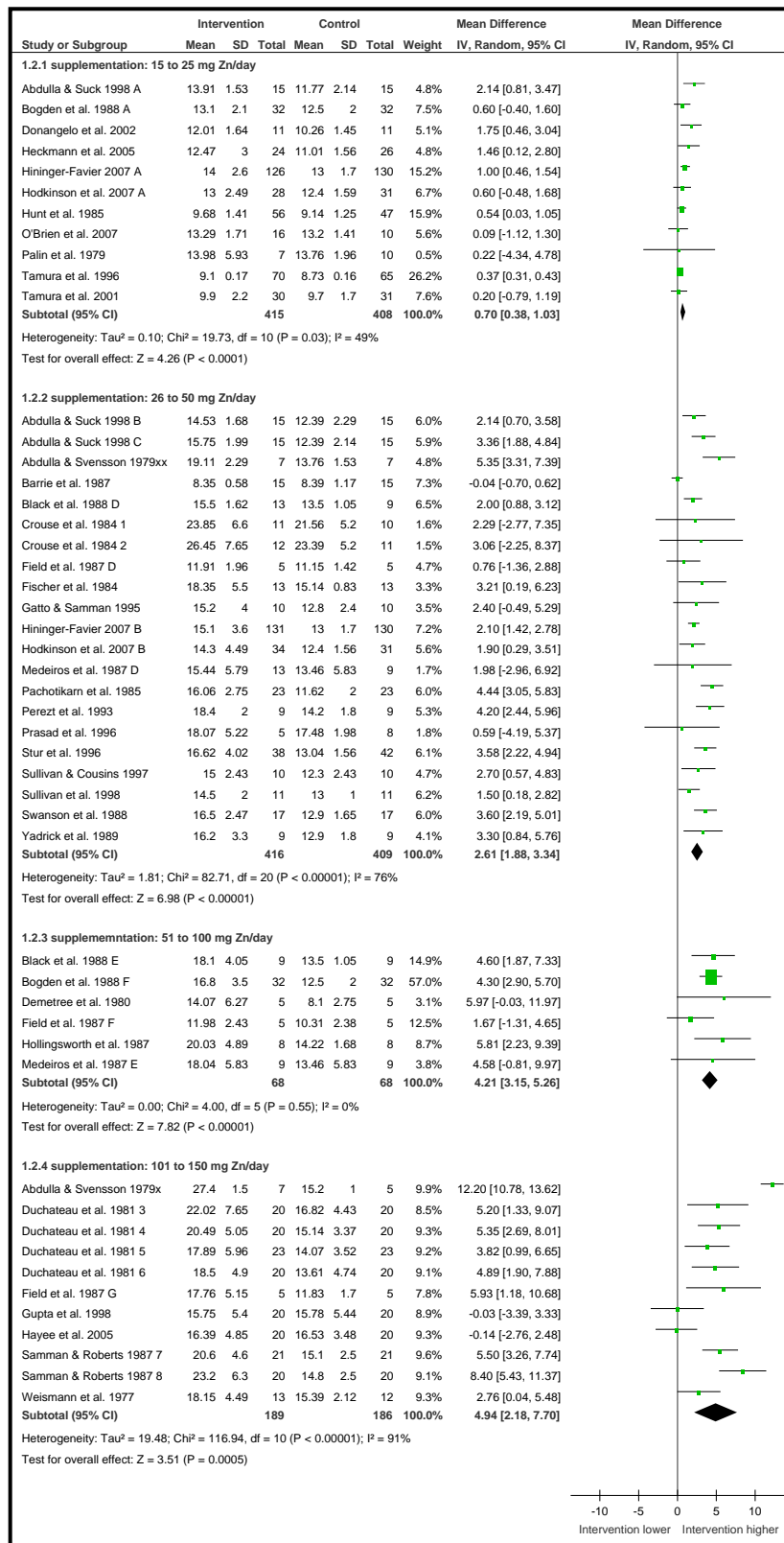
A kezelés hatására változott a plazma cink koncentrációja felnőttekben, férfiakban és nőkben, várandós és szoptató anyákban, idősekben, továbbá a depléciós és szupplementációs vizsgálatokban egyaránt. A cinkszupplementáció hatására a plazma cinkkoncentrációja dóziszfüggő módon, szignifikánsan emelkedett. (**1. ábra**).

1. táblázat: A cink szupplementációinak és cink depléciójának hatása a biomarkerekre – elsődleges analízis (a leghosszabb idő és legnagyobb szupplementációs dózis)

Biomarker	Vizsgálatok száma (résztevők száma)	Összesített hatás, átlag (95% CI)	Heterogenitás I ² (%)	Hatékony a biomarker?
Plazma Zn (µmol/L)	50 (1454)	2,88 [2,24 – 3,51]	93,6	igen
Vizelet Zn (mmol/mol kreatinin) szupplementáció	5 (373)	0,31 [0,20 – 0,43]	0	igen
Vizelet Zn (µmol/day) depléción	4 (30)	3,89 [1,01 – 6,76]	92,9	n.m.
Erythrocyta Zn (µmol/L)	7 (537)	2,20 [-4,58 – 8,98]	0	nem
Thrombocyta Zn (nmol/10 ⁹ sejt)	5 (105)	0,09 [-1,12 – 1,30]	76,0	nem
Plazma alkalikus foszfatáz (IU/L)	6 (410)	4,14 [-2,38 – 10,65]	56,6	nem
Mononukleáris sejt Zn (µmol/10 ¹⁰ sejt)	5 (95)	-0,05 [-0,21 – 0,11]	37,7	nem
Granulocyta Zn (µmol/10 ¹⁰ sejt)	6 (101)	0,05 [-0,13 – 0,22]	83,3	nem
Aminolevulinsav dehidratáz (IU/L erythrocyta)	2 (19)	7,88 [-7,90 – 23,66]	89,4	n.m.
Erythrocyta metallothionein (µg MT/g protein) szupplementáció	2 (25)	121,82 [-22,65 – 266,29]	90,7	n.m.
Erythrocyta metallothionein (nmol/g protein) depléción	1 (5)	0,30 [-0,43 – 1,03]	n.a.	n.m.
Monocyta metallothionein cDNS (pg cDNS/ng RNS)	2 (40)	1,02 [0,48 – 1,56]	0	n.m.
Nyál üledék Zn (µmol/g száraz tömeg)	2 (14)	0,27 [-0,07 – 0,60]	n.a.	n.m.
Nyál Zn (mg/dL)	1 (50)	2,82 [-2,67 – 8,31]	n.a.	n.m.
Kevert nyál Zn (µmol/L)	1 (7)	-0,73 [-2,49 – 1,03]	n.a.	n.m.
Plazma extracelluláris szuperoxid-dizmutáz (IU/mL)	1 (52)	0,50 [-1,46 – 2,46]	n.a.	n.m.
Plazma 5'-nukleotidáz (Shinowara egység)	1 (15)	1,75 [0,54 – 2,96]	n.a.	n.m.
Lymphocyta ekto-5'-nukleotidáz (nmol/h/10 ⁶ sejt)	1 (6)	-0,60 [-3,91 – 2,71]	n.a.	n.m.
T lymphocyta metallothionein-2A mRNS (fg MT-2A mRNS/pg β-aktin mRNS)	1 (7)	6,60 [-1,77 – 14,97]	n.a.	n.m.
Haj Zn (ppm)	3 (93)	13,24 [11,91 – 14,56]	0	igen
Köröm Zn (ppm)	1 (60)	24,10 [4,69 – 43,51]	n.a.	n.m.
Plazma Zn kiáramlás (mmol/nap)	1 (5)	3,74 [2,42 – 5,06]	n.a.	n.m.
Endogén Zn exkréción (µmol/nap)	1 (5)	36,70 [33,96 – 39,44]	n.a.	n.m.
Kicsérlődő Zn raktár (mmol)	1 (5)	0,92 [0,27 – 1,57]	n.a.	n.m.
Széket Zn (µmol/nap)	1 (5)	60,39 [57,00 – 63,78]	n.a.	n.m.
Neutrofil granulocyta Zn (µg/10 ¹⁰ sejt)	3 (26)	7,44 [-15,71 – 30,58]	95,0	n.m.
Lymphocyta Zn (µmol/10 ¹⁰ sejt)	3 (18)	-0,36 [-1,61 – 0,90]	99,7	n.m.
Plazma angiotenzin-konvertáló enzim (IU/L)	1 (5)	-19,40 [-38,34 – -0,46]	n.a.	n.m.
Szénavanhidráz (IU/g Hgb)	1 (5)	-0,10 [-0,89 – 0,69]	n.a.	n.m.
Neutrofil alkalikus foszfatáz (nmol termék/óra/mg protein)	1 (15)	-122,80 [-294,85 – 49,25]	n.a.	n.m.
Neutrofil α-D-mannoziidáz (nmol termék/óra/mg protein)	1 (15)	-5,30 [-58,75 – 48,15]	n.a.	n.m.
Erythrocyta membrán Zn (µmol/g protein)	1 (15)	0,05 [-0,11 – 0,21]	n.a.	n.m.
Erythrocyta membrán alkalikus foszfatáz (nmol termék/perc/mg protein)	1 (15)	0,15 [-0,04 – 0,34]	n.a.	n.m.
Erythrocyta membrán neutrális foszfatáz (nmol termék/perc/mg protein)	1 (15)	0,00 [-0,15 – 0,15]	n.a.	n.m.

Rövidítések: n.a., nincs adat; n.m., nem megállapítható; CI, konfidencia intervallum.

Ahhoz, hogy egy biomarkerről megállapíthassuk, hogy hatékony (mutatja az ellátottságban történt változást), 3 feltételnek kell teljesülnie: 1. statisztikai szignifikancia a forest plot-on (a 95%-os konfidencia intervallum nem tartalmaz 0-t vagy P <0,05), 2. legalább 3 vizsgálat és 3. legalább 50 résztvevő. Ahhoz, hogy egy biomarkerről megállapíthassuk, hogy nem hatékony, 3 feltételnek kell teljesülnie: 1. statisztikai szignifikancia hiánya a forest plot-on (a 95% -os konfidencia intervallum 0-t tartalmaz vagy P ≥0,05); 2. legalább 3 vizsgálat és 3. legalább 50 résztvevő.

1. ábra: A cink szupplementációjának hatása a plazma cink koncentrációra (µmol/L) – alcsoportvizsgálat szupplementációs dózis (mg/nap) alapján

A csoportok meghatározása az eredeti közlemények szerint: x, 1. vizsgálat; xx, 2. vizsgálat; A, 15 mg Zn/nap; B, 30 mg Zn/nap; C, 45 mg Zn/nap; D, 50 mg Zn/nap; E, 75 mg Zn/nap; F, 100 mg Zn/nap; G, 150 mg Zn/nap; 1, edzett férfiak; 2, ülő életmódot folytató férfiak; 3, férfiak (20–40 év); 4, nők (20–40 év); 5, nők (20–40 év + fogamzásgátló tablettá); 6, nők (40–50 év); 7, férfiak; 8, nők.

A vizelet cink koncentrációja is követte az ellátottságban bekövetkező változásokat minden olyan alcsoportban, ahol adatok álltak rendelkezésre. Azonban a kevesebb vizsgálat kevesebb alcsoport kialakítását tette lehetővé. Szupplementáció hatására a haj cink koncentrációja szintén változott, de a kevés adat nem tette lehetővé annak meghatározását, hogy melyik alcsoportokban tekinthető hatékony biomarkernek. A thrombocyta, granulocyta, mononukleáris sejt, és erythrocyta cink koncentrációkról, továbbá az alkalikus foszfatáz aktivitásról megfelelő mennyiségű adat alapján megállapítottuk, hogy alkalmatlan biomarkerek a cinkellátottság megítéléséhez (**1. táblázat**).

Legalább egy szupplementációs vagy depléciós vizsgálatot találtunk a következő potenciális biomarkerekről: aminolevulinsav dehidratáz, erythrocyta metallothionein, monocyta metallothionein cDNS, nyál cink, nyál üledék cink, plazma extracelluláris szuperoxid-dizmutáz, plazma 5'-nukleotidáz, lymphocyta ekto-5'-nukleotidáz, T lymphocyta metallothionein -2A mRNS, köröm cink, plazma zinc kiáramlás, endogén cink exkréció, kicserélődő cink raktár, széklet cink, neutrofil cink, lymphocyta cink, plazma angiotenzin-konvertáló enzim, szénsavanhidráz, neutrofil alkalikus foszfatáz, neutrofil α -D-mannozidáz, erythrocyta membrán cink, erythrocyta membrán alkalikus foszfatáz és erythrocyta membrán neutrális foszfatáz. A vizsgálatok alacsony száma nem tette lehetővé, hogy ezeknek a biomarkereknek a hatékonyságát megállapíthassuk (**1. táblázat**).

Áttekintő közleményünk a cink ellátottság vizsgálatának több hiányosságára is felhívja a figyelmet. Több, jó minőségű vizsgálatra lenne szükség a legtöbb potenciális cink biomarker hatékonyságának megállapításához a különböző populációkban. Több populációs csoport esetén egyáltalán nem áll rendelkezésre adat: a csecsemők és bevándorlók részvételével végzett vizsgálatok teljesen hiányoznak, és a serdülők cinkellátottságának vizsgálata is rendkívül hiányos.

Az n-3 hosszú, szénláncú többszörösen telítetlen zsírsavellátottság lehetséges biomarkereinek jellemzése: szisztematikus irodalmi áttekintés

Bevezetés

A hosszú szénláncú, többszörösen telítetlen zsírsavak (LCPUFA) a sejtmembránok fontos komponensei. A legjelentősebb közülük az n-6 (omega-6) esszenciális zsírsav, a linolsav (C18:2n-6, LA), az n-3 (omega-3) esszenciális zsírsav, az α -linolénsav (C18:3n-3, ALA), valamint ezek hosszú szénláncú metabolitjai, az arachidonsav (C20:4n-6, AA), eikozapenténsav (C20:5n-3, EPA) és dokozahexénsav (C22:6n-3, DHA). Az n-6 zsírsavak, elsősorban az AA és a dihomo- γ -linolénsav (20:3n-6, DGLA), főként a proinflammatorikus hatású prosztaglandinok, tromboxánok és leukotriének, míg az n-3 zsírsavak, főként az EPA, az antiinflammatorikus hatású eikozanoidok előanyagai. Az AA és DHA nagy mennyiségben található a központi idegrendszerben, a retinában, a szívben valamint az izmokban, és fontos szerepet játszik a fejlődésben és idegi működésben.

A növények jó forrásai az esszenciális zsírsavaknak, azonban ezek hosszú szénláncú metabolitjai főként állati eredetű élelmiszerekben találhatóak. Míg a szárazföldi állatokból készült termékek n-6 zsírsavakban, a tengeti halak inkább n-3 zsírsavakban gazdagok. Habár az olajos halak és más tengeti eredetű táplálékok kitűnő EPA és DHA források, a napi n-3 LCPUFA bevitel az Egyesült Államokban élő nőkben mindössze ≈ 110 mg, férfiakban pedig csupán ≈ 170 mg. A különféle táplálék-kiegészítők n-3 LCPUFA tartalma azonban néhány száz mg, így a napi étrendi n-3 LCPUFA bevitel 10-szeresét viszonylag könnyű elérni.

Az n-3 LCPUFA szupplementációs vizsgálatok tervezésének és kivitelezésének egyik gyakorlati problémája, hogy nincs olyan általánosan elfogadott biomarker, ami tükrözi a fokozott bevitel következtében kialakuló magasabb n-3 LCPUFA ellátottságot. Az n-3 LCPUFA ellátottságnak az egészségre gyakorolt hatásával foglalkozó, hosszú ideig tartó epidemiológiai vizsgálatokhoz még inkább fontos lenne a megbízható biomarker használata.

Módszerek

Elektronikus irodalomkeresést végeztünk az Ovid MEDLINE (www.ovid.com), az EMBASE (Ovid) (www.ovid.com), és a Cochrane Library CENTRAL (www.thecochranelibrary.com) adatbázisokban. Intervenciós vizsgálatokat kerestünk 2007 szeptemberéig, amihez megfelelő kifejezéseket, rövidítéseket és tárgyszavakat alkalmaztunk. A keresést a következő formában végeztük: [n-3 LCPUFA kifejezések] és [intervenciós vizsgálat kifejezések] és [humán vizsgálatok]. Nyelvi korlátozást nem alkalmaztunk.

Ahhoz, hogy a vizsgálatok bekerülhessenek a szisztematikus áttekintő közleménybe, a következő feltételek mindegyikének teljesülnie kellett: 1. humán intervenciós vizsgálat (RCT, kontrollált klinikai vizsgálat és kontrollcsoport nélküli vizsgálat); 2. az n-3 LCPUFA ellátottság mérése a vizsgálat kezdetén és a szupplementációt követően; 3. szupplementáció tengeri eredetű élelmiszerekkel (hal, halolaj, kaviár, bálna- vagy fókaszír), bioszintetikus olajokkal vagy DHA-val dúsított tojással; 4. legalább 2 hétig tartó szupplementáció; 5. a pontos napi dózis ismerete és 6. egészséges résztvevők.

A beválogatott vizsgálatok adatait Microsoft Access 2003 (Microsoft Corp, Redmond, WA) programmal rögzítettük. Ha szükséges volt, a zsírsavak értékeit átszámoltuk, és az összes zsírsav tömegszázalékban fejeztük ki. A metaanalízist a Cochrane szoftver Review Manager 4.2 programmal végeztük (Cochrane Collaboration; www.cochrane.org), és a véletlenszerű hatások (random-effects) modellt alkalmaztunk.

Egy biomarkert akkor tekintünk hatékonynak (szignifikáns összesített hatás; $P < 0,05$) vagy alkalmatlannak (az összesített hatás szignifikanciájának hiánya; $P \geq 0,05$) ha az értékelésben legalább 3 vizsgálat és legalább 50 személy vett részt. Ha kevesebb mint 3 vizsgálat és kevesebb mint 50 személy vett részt, megfelelő mennyiségű adat hiányában nem eldönthető a biomarker hatékonysága vagy alkalmatlansága.

Eredmények

Összesen 2733 címet és absztraktot azonosítottunk, amiből 255 tűnt potenciálisan relevánsnak. Ebből 240 teljes közlemény állt rendelkezésre, és 15 közlemény (6%) nem volt hozzáférhető. Végezetül 41 közleményből 45 vizsgálat felelt meg a beválogatási kritériumainknak. Az esetek döntő részében a kizárás oka a hiányos adatközlés és a beteg résztvevők voltak.

A vizsgálatok többségét Európában (26 vizsgálat) és Észak-Amerikában (10 vizsgálat) végezték. A vizsgálatokban résztvevők száma 7 és 341 között volt. A szupplementáció 35 vizsgálatban tengeri eredetű élelmiszerekkel, 5 vizsgálatban bioszintetikus olajokkal és 3 vizsgálatban DHA-val dúsított tojással történt. A leggyakoribb placebo a növényi olaj volt (25 vizsgálat). A szupplementációs dózis széles határok között mozgott: napi 83-4900 mg DHA.

A randomizálás módját a legtöbb vizsgálatban hiányosan adták meg. Habár a résztvevőknek csak alacsony száma esett ki a szupplementáció során, az indokokat általában nem közölték. Huszonnégy vizsgálatban kísérelték meg a résztvevők együttműködésének tárgyilagos leírását, azonban az ellenőrzések eredményéről, így az együttműködés mértékéről nem számoltak be megfelelően. Összességében elmondható, hogy a torzító hatás mértéke csak 5 vizsgálatban volt alacsony.

A beválogatott 41 vizsgálatban az n-3 LCPUFA ellátottságnak 18 lehetséges biomarkerét azonosítottuk. Elég adat állt rendelkezésre, hogy megállapíthassuk, a plazma DHA, a plazma foszfolipid DHA, a plazma triacil-glicerín DHA, a plazma koleszterin-észter DHA, a plazma szabad zsírsav DHA, az erythrocyta DHA, az erythrocyta foszfolipid DHA és a thrombocyta DHA egyaránt hatásos biomarkerek. A perifériális vérből származó mononukleáris sejt foszfolipid DHA alkalmatlan biomarkere a DHA ellátottságnak. A plazma foszfolipid EPA pedig az EPA ellátottság hatékony biomarkere (**2. táblázat**).

Az adatok alcsoportokra való osztása a legtöbb biomarkernél nem volt lehetséges. A plazma foszfolipid DHA mennyiségét azonban számos alcsoportban elemeztük.

2. táblázat: Az n-3 hosszú szénláncú, többszörösen telítetlen zsírsavak szupplementációjának hatása biomarkerekre – elsődleges analízis (a leghosszabb idő és legnagyobb szupplementációs dózis)

Biomarker	Vizsgálatok száma (részvevők száma)	Összesített hatás, átlag (95% CI) ¹	Heterogenitás I ² (%)	Hatékony a biomarker?
Plazma DHA	6 (262)	1,13 [0,54 – 1,71]	88,7	igen
Plazma foszfolipid DHA	21 (923)	2,45 [1,87 – 3,02]	94,0	igen
Plazma foszfolipid EPA	16 (759)	4,07 [2,90 – 5,24] ²	99,0	igen
Plazma triacil-glicerín DHA	5 (116)	0,86 [0,08 – 1,65]	92,1	igen
Plazma koleszterin-észter DHA	5 (110)	0,42 [0,13 – 0,71]	92,2	igen
Plazma szabad zsírsav DHA	3 (72)	1,35 [0,11 – 2,59]	95,0	igen
Erythrocyta DHA	6 (277)	2,33 [0,86 – 3,81]	94,0	igen
Erythrocyta foszfolipid DHA	6 (229)	0,97 [0,50 – 1,43]	72,3	igen
Külső erythrocyta membrán DHA [*]	1 (17)	-1,00 [-4,07 – 2,07] ³	n.a.	n.m.
Külső erythrocyta membrán DHA ^{**}	1 (17)	1,70 [0,32 – 3,08] ³	n.a.	n.m.
Thrombocyta DHA	8 (235)	1,25 [0,87 – 1,64]	79,9	igen
Granulocyta DHA	1 (40)	0,60 [0,32 – 0,88]	n.a.	n.m.
Neutrofil granulocyta DHA	1 (20)	2,80 [0,01 – 5,59]	n.a.	n.m.
Neutrofil foszfolipid DHA	2 (28)	0,04 [-0,15 – 0,23]	n.a.	n.m.
PBMC DHA	2 (36)	0,06 [-0,36 – 0,48]	0	n.m.
PBMC foszfolipid DHA	3 (94)	0,70 [-0,66 – 2,06]	93,9	nem
LDL DHA	2 (73)	0,60 [0,59 – 0,61]	0	n.m.
HDL foszfolipid DHA	1 (7)	0,80 [0,07 – 1,53]	n.a.	n.m.

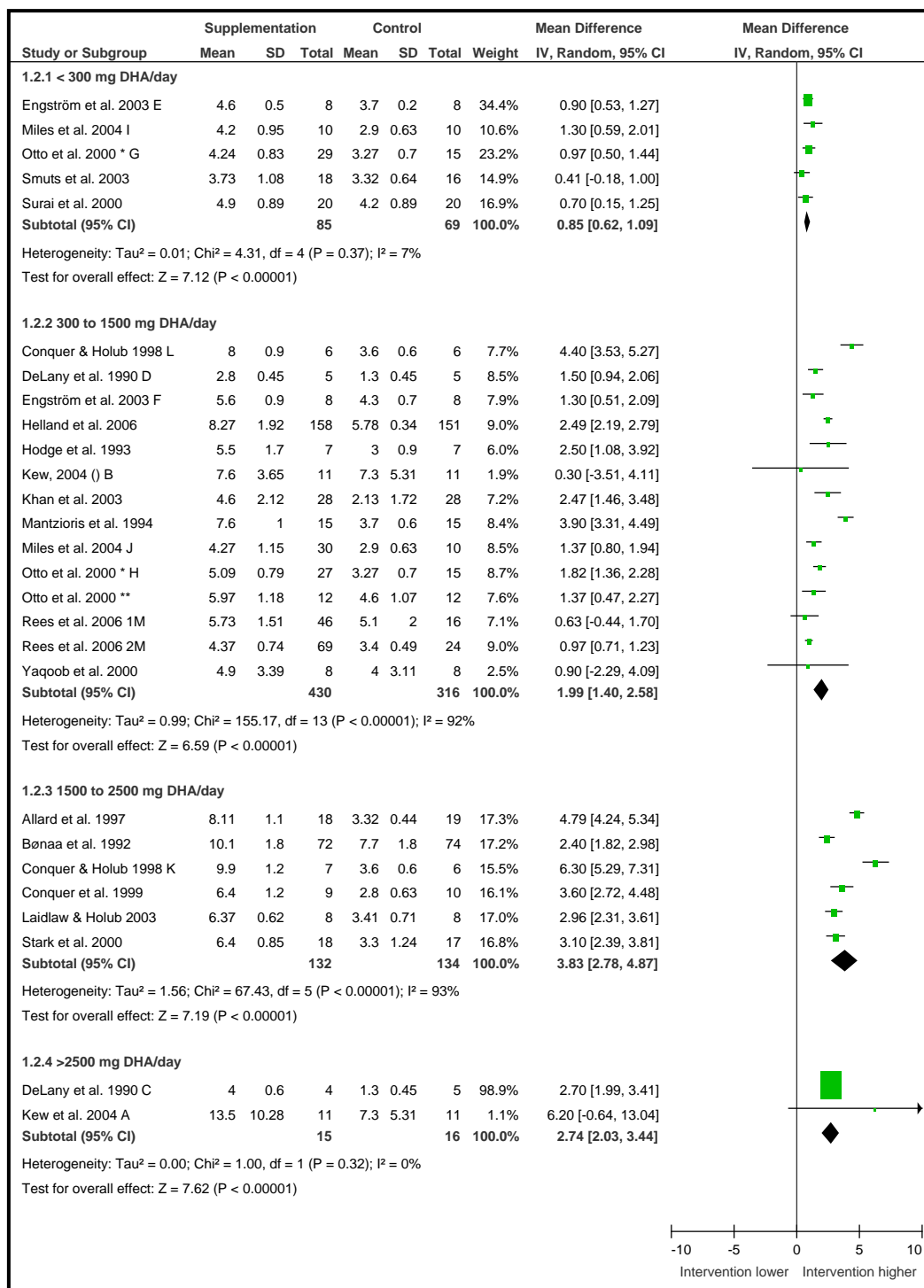
Rövidítések: CI, konfidencia intervallum; DHA, dokozahexénsav; EPA, eikozapenténsav; n.a., nincs adat; n.m., nem megállapítható; PBMC, perifériális vérből nyert mononukleáris sejtek.

¹, ha nem jelzik, minden vizsgálatban %DHA/össz. zsírsav; ², %EPA/össz. zsírsav; ³, µg/mg protein, *, fiatal sejtek; **, idős sejtek.

Ahhoz, hogy egy biomarkerről megállapíthassuk, hogy hatékony (mutatja az ellátottságban történt változást), 3 feltételnek kell teljesülnie: 1. statisztikai szignifikancia a forest plot-on (a 95%-os konfidencia intervallum nem tartalmaz 0-t vagy P <0,05), 2. legalább 3 vizsgálat és 3. legalább 50 résztvevő. Ahhoz, hogy egy biomarkerről megállapíthassuk, hogy nem hatékony, 3 feltételnek kell teljesülnie: 1. statisztikai szignifikancia hiánya a forest plot-on (a 95% -os konfidencia intervallum 0-t tartalmaz vagy P ≥0,05); 2. legalább 3 vizsgálat és 3. legalább 50 résztvevő.

A DHA ellátottság jó biomarkernek tűnik felnőtt férfiakban és nőkben, alacsony, normális és magas DHA ellátottságúakban, továbbá a tengeri eredetű ételmiszerrel, és bioszintetikus olajokkal végzett szupplementációs vizsgálatokban is. Habár 2500 mg napi DHA bevételig a plazma foszfolipid DHA tartalma fokozatosan követi a bevétel növekedését, a dózis további emelése már nem okoz változást a plazma foszfolipid DHA mennyiségében (**2. ábra**). Hatékonysága a menopauza utáni időszakban lévő nőkben, idősekben és bevándorlóknak nem tisztázott, várandós és szoptató anyákban pedig alkalmatlan biomarkernek tűnik.

Egy vagy két vizsgálatot találtunk az alábbi potenciális biomarkerekről: fiatal és idős külső erythrocyta membrán DHA, granulocyta DHA, neutrofil granulocyta DHA, neutrofil foszfolipid DHA, perifériális vérből nyert mononukleáris sejt DHA, LDL DHA és HDL foszfolipid DHA (**2. táblázat**). Az adatok nem teszik lehetővé ezen biomarkerek hatékonyságának megítélését.

2. ábra: Dokoazahexénsav (DHA) szupplementáció hatása a plazma foszfolipid DHA szintjére (%DHA/össz. zsírsav, m/m%) – alcsoportvizsgálat szupplementációs dózis (mg/dap) alapján

A csoportok meghatározása az eredeti közlemények szerint: A, DHA; B, eikozapenténsav (EPA); C, 20 g halolaj; D, 5 g halolaj; E, kaviárkrém; F, halolajjal dúsított kaviárkrém; G, összevont alacsony halolaj és alacsony DHA tartalmú csoportok; H, összevont magas halolaj és magas DHA tartalmú csoportok; I, 3. keverék; J, összevont 1. és 2. keverék csoportok; K, magas DHA tartalom; L, alacsony DHA tartalom; M, összevont alacsony, normál és magas EPA tartalmú csoportok; 1, idősek; 2, fiatalok.

*, Otto és mt. Nutr Res 2000.; **, Otto és mt. Prostaglandins Leukot Essent Fatty Acids 2000.

Új eredmények összefoglalása

A plazma cink koncentrációja diétás beavatkozás hatására dóziszfüggő módon változott felnőttekben, nőkben, férfiakban, várandós és szoptató anyákban, idősekben és azokban a személyekben, akiknek a vizsgálat kezdetén alacsony vagy normális cinkellátottságuk volt. A vizeletbe kiválasztódó cink változott az ellátottsággal minden olyan alcsoportban, ahol megfelelő mennyiségű adat állt rendelkezésre. A haj cink koncentrációja szintén változott, de nem volt elégséges adat az alcsoportok vizsgálatához. Az eredmények azt mutatják, hogy egészséges személyekben a plazma, a vizelet és a haj cink koncentrációja megbízható biomarkere a cinkellátottságnak. A thrombocyta, granulocyta, mononukleáris sejt és erythrocyta cinkkoncentráció, továbbá az alkalikus foszfatáz aktivitás nem tűnik a cinkellátottság hatékony biomarkerének.

Elég adat állt rendelkezésre annak megállapításához, hogy a plazma DHA, a plazma foszfolipid DHA, a plazma triacil-glicerin DHA, a plazma koleszterin-észter DHA, a plazma szabad zsírsav DHA, az erythrocyta DHA, az erythrocyta foszfolipid DHA és a thrombocyta DHA mind hatékony biomarkere a DHA ellátottságnak. Ezzel szemben a perifériás vérből származó mononukleáris sejt foszfolipid DHA nem tűnik jó biomarkernek. Ugyanakkor a plazma foszfolipid EPA hatékony biomarkere az EPA ellátottságnak. A legtöbbet vizsgált biomarker a plazma foszfolipid DHA volt, ami a kiindulási DHA ellátottságtól és a szupplementáció dózistól függetlenül jó biomarkernek tűnik felnőtt férfiakban és nőkben, azonban a várandósság és szoptatás alatt nem hatékony biomarker. Használhatósága a többi alcsoportban nem megállapítható.

Az eredmények gyakorlati felhasználása

Jelenleg a plazma cink koncentráció az egyetlen olyan biomarker, ami alacsony és magas cinkbevitel mellett is tükrözi az ellátottságot, az eredményeket azonban célszerű fenntartásokkal kezelni. A vizelet és a haj cinktartalma a szupplementációt követően hasznos információkat szolgáltat az ellátottságról, azonban hatékonysága cinkhiányban nem igazolt. Nyilvánvaló, hogy sürgősen szükség van új biomarkerekre a cinkellátottság meghatározásához.

A plazma foszfolipid DHA a kiindulási DHA ellátottságtól és a szupplementáció dózistól függetlenül jó biomarkernek tűnik felnőtt férfiakban és nőkben egyaránt. A DHA ellátottságnak számos használható biomarkere létezik emberben, azonban további vizsgálatok szükségesek annak meghatározásához, hogy adott populációban melyik biomarker a leghatékonyabb. Az értekezésben szereplő adatok főként az új n-3 LCPUFA szupplementációs vizsgálatok tervezéséhez lehetnek hasznosak.

Köszönetnyilvánítás

Munkámat az Európai Bizottság 6. keretprogramja (EURRECA: EUROpean micronutrient RECommendations Aligned, contract no. FP6-036196-2) támogatta.

Hálás köszönettel tartozom programvezetőmnek, Dr. Decsi Tamásnak, amiért a Gyermekklinikán dolgozhattam, segítette a tudományos munkámat, és támogatott az értekezés elkészítésében.

Külön köszönöm Dr. Lee Hooper-nek (University of East Anglia) és Dr. Nicola Lowe-nek (University of Central Lancashire) a gondolatébresztő ötleteiket és szakértő tanácsaikat.

Köszönet illeti Martos Veronikát és a Pekár Mihály Orvosi- és Élettudományi Szakkönyvtár többi könyvtárosát is, amiért a közleményeket összegyűjtötték.

Hálás vagyok a Gyermekklinikán dolgozó munkatársaimnak a segítségükért és a baráti légkörért.

Végül, de nem utolsó sorban szeretném megköszönni a családomnak és a barátaimnak a szeretetüket, megértésüket és bátorításukat.

Publikációs lista

Az értekezés alapjául szolgáló közlemények

Nicola M Lowe, **Katalin Fekete**, Tamás Decsi. Methods of assessment of zinc status in humans: a systematic review. Am J Clin Nutr 2009;89:2040S–2051S.

IF₂₀₀₉: 6.307
Független hivatkozások: 39

Katalin Fekete, Tamás Marosvölgyi, Viktória Jakobik, Tamás Decsi. Methods of assessment of n-3 long-chain polyunsaturated fatty acid status in humans: a systematic review. Am J Clin Nutr 2009;89:2070S–2084S.

IF₂₀₀₉: 6.307
Független hivatkozások: 20

További közlemények

Fekete Katalin és Decsi Tamás. A cink szerepe gyermekek egészségének megőrzésében és helyreállításában. Gyermekorvos Továbbképzés 2009;8:169–172.

Katalin Fekete, Cristiana Berti, Irene Cetin, Maria Hermoso, Berthold V Koletzko, Tamás Decsi. Perinatal folate supply: relevance in health outcome parameters. Matern Child Nutr 2010;6:23–38.

IF₂₀₁₀: 2.311
Független hivatkozások: 0

Katalin Fekete and Tamás Decsi. Long-chain polyunsaturated fatty acids in inborn errors of metabolism. Nutrients 2010;2:965–974.

IF₂₀₁₀: still computing
Független hivatkozások: 0

Összesített IF: 14.925
Összes független hivatkozás: 59

Előadáskivonatok

Katalin Fekete, Nicola M Lowe, Tamás Decsi. Systematic review of methods for assessing zinc status in clinical trials. J Pediatr Gastroenterol Nutr 2009;48:E75.

Tamás Decsi, Tamás Marosvölgyi, Viktória Jakobik, **Katalin Fekete**. Systematic review of methods for assessing n-3 long-chain polyunsaturated fatty acid status in clinical trials. J Pediatr Gastroenterol Nutr 2009;48:E131.

Fekete Katalin, Nicola M Lowe, Decsi Tamás. A cinkellátottság biomarkereinek jellemzése az intervenciós vizsgálatok szisztematikus irodalmi áttekintése alapján. Gyermekgyógyászat 2009;60:131.

Tamás Decsi, Tamás Marosvölgyi, Viktória Jakobik, **Katalin Fekete**. Methods of assessment of n-3 long-chain polyunsaturated fatty acid status in humans: a systematic review. Ann Nutr Metab 2009;55:88.

Nicola M Lowe, **Katalin Fekete**, Tamás Decsi. EURRECA systematic review: how robust are biomarkers of zinc status? Proc Nutr Soc 2010;69:E39.

Előadások

Fekete Katalin, Jakobik Viktória, Marosvölgyi Tamás, Decsi Tamás. Az n-3 hosszú szénláncú többszörösen telítetlen zsírsavak ellátottságának biomarkerei az intervenciós vizsgálatok szisztematikus irodalmi áttekintése alapján. PhD Tudományos Napok, Budapest, 2009. október 30-31.

Fekete Katalin, Nicola M Lowe, Decsi Tamás. A cinkellátottság biomarkereinek jellemzése az intervenciós vizsgálatok szisztematikus irodalmi áttekintése alapján. Fiatal Gyermekorvosok Országos Találkozója, Kőszeg, 2009. április 3-5.

Fekete Katalin, Nicola M Lowe, Decsi Tamás. A cinkellátottság biomarkereinek összefoglalása és értékelése az irodalom szisztematikus áttekintésével. Magyar Gyermekorvosok Társasága 53. Nagygyűlése, Eger, 2009. június 18-20.

Tamás Decsi, Tamás Marosvölgyi, Viktória Jakobik, **Katalin Fekete**. Methods of assessment of n-3 long-chain polyunsaturated fatty acid status in humans: a systematic review. 19th International Congress on Nutrition, Bangkok, Thaiföld, 2009. október 4-9.

Fekete Katalin és Decsi Tamás. Szisztematikus irodalmi áttekintés a folsavellátottság perinatális egészségre gyakorolt hatásáról: az EURRECA nemzetközi project. Magyar Gyermekorvosok Társasága 54. Nagygyűlése, Esztergom, 2010. szeptember 23-25.

Fekete Katalin és Decsi Tamás. A hosszú szénláncú többszörösen telítetlen zsírsavak szerepe a veleszületett anyagcsere-betegségben szenvedő gyermekek táplálkozásában. Magyar Gyermekorvosok Társasága és a Magyar Gasztroenterológiai Társaság Gyermekgasztroenterológiai Szekciójának XXVII. Tudományos Ülése, Nyíregyháza, 2010. október 1-2.

Lohner Szimonetta, **Fekete Katalin**, Marosvölgyi Tamás, Decsi Tamás. Van-e nemi különbség a plazmalipidek zsírsavösszetételében? – szisztematikus irodalmi áttekintés. Magyar Gyermekorvosok Társaságának 2011. évi Nagygyűlése, Pécs, 2011. szeptember 1-3.

Lohner Szimonetta, **Fekete Katalin**, Marosvölgyi Tamás, Decsi Tamás. Nemi eltérések a plazma- és vörösvértest membrán lipidek zsírsavösszetételében. Magyar Gyermekorvosok Társasága és a Magyar Gasztroenterológiai Társaság Gyermekgasztroenterológiai Szekciójának XXVIII. Tudományos Ülése, Hévíz, 2011. szeptember 23-24.

Poszterprezentációk

Tamás Decsi, Tamás Marosvölgyi, Viktória Jakobik, **Katalin Fekete**. Systematic review of methods for assessing n-3 long-chain polyunsaturated fatty acid status in clinical trials. The 42th Annual Meeting of the European Society for Paediatric Gastroenterology, Hepatology and Nutrition, Budapest, 2009. június 3-6.

Katalin Fekete, Nicola M Lowe, Tamás Decsi. Systematic review of methods for assessing zinc status in clinical trials. The 42th Annual Meeting of the European Society for Paediatric Gastroenterology, Hepatology and Nutrition, Budapest, 2009. június 3-6.

Nicola M Lowe, **Katalin Fekete**, Tamás Decsi. EURRECA systematic review: how robust are biomarkers of zinc status? Nutrition Society Summer Meeting 2009, "Over-

and Undernutrition: Challenges and Approaches", Guildford, Egyesült Királyság, 2009. június 29-július 2.

Katalin Fekete, Viktória Jakobik, Tamás Marosvölgyi, Tamás Decsi. Assessing potential biomarkers of eicosapentaenoic acid status in humans: a systematic review. The Power of Programming – International Conference on Developmental Origins of Health and Disease, München, Németország, 2010. május 6-8.

Eszter Györei, **Katalin Fekete**, Elvira Verduci, Carlo Agostoni, Tamás Decsi. Are n-6 polyunsaturated fatty acids really involved in the pathogenesis of obesity? The Power of Programming – International Conference on Developmental Origins of Health and Disease, München, Németország, 2010. május 6-8.

Katalin Fekete and Tamás Decsi. Long-chain polyunsaturated fatty acids in phenylketonuria: a systematic review. The 44th Annual Meeting of the European Society for Paediatric Gastroenterology, Hepatology and Nutrition, Sorrento, Olaszország, 2011. május 25-28.

Eszter Györei, **Katalin Fekete**, Elvira Verduci, Carlo Agostoni, Tamás Decsi. Systematic review of fatty acid status in obesity. The 44th Annual Meeting of the European Society for Paediatric Gastroenterology, Hepatology and Nutrition, Sorrento, Olaszország, 2011. május 25-28.

Tamás Decsi and **Katalin Fekete**. Systematic review of long-chain polyunsaturated fatty acid status in phenylketonuria. XI Asian Congress of Nutrition 2011, Szingapúr, 2011. július 13-16.

Eszter Györei, **Katalin Fekete**, Elvira Verduci, Carlo Agostoni, Tamás Decsi. Polyunsaturated fatty acid status in obesity: a systematic review of the literature. 21st Workshop of European Childhood Obesity Group and 1st European Congress of Childhood Obesity, Pécs, 2011. szeptember 8-10.

Tamás Decsi and **Katalin Fekete**. Essential fatty acids and their longer-chain metabolites in phenylketonuria: a systematic review. The 11th FENS European Nutrition Conference, Madrid, Spanyolország, 2011 október 26-29.